

SLIKARICA EMMA BORMANN U SPLITU

UDK: 75 – 05 Bormann, E. (497.5 Split) «1922/1923»

Primitljeno: 7. VI. 2006.

Izvorni znanstveni rad

MILAN IVANIŠEVIĆ

Kneza Višeslava 16

21 000 Split, HR

Slikarica Emma Bormann (Wien, 29. lipnja 1887. – Riverside (California), 28. prosinca 1974.) boravila je u Splitu od listopada 1922. do travnja 1923. Došla je u Arheološki muzej između 3. i 7. listopada, u Solinu je bila 8. listopada, a vjerojatno je dobila dopuštenje boravka u Splitu do 15. travnja 1923. Dana 20. prosinca 1922. bilo je u izlogu splitske knjižare Vinka Jurića (Ulica Šubića broj 10) pokazano nekoliko njezinih drvoreza izrađenih u ljeto 1920. u Njemačkoj i u vrijeme boravka u Splitu i Dalmaciji. Toga dana je o izložbi pisao Ivan Delalle u splitskom dnevnom listu Novo Doba. Od tada pokazanih i naslikanih slika sačuvane su 44.

Ključne riječi: grafička umjetnost, drvorezi, biografija

PRISTUP

Prvi je put Emma Bormann u hrvatskim proučavanjima povijesti likovnih umjetnosti spomenuta u mom radu ovim riječima: »Emma Bormann (Wien, 29. lipnja 1887. – Riverside (California), 28. prosinca 1974.). Likovno školovanje: Wien, Graphische Lehr- und Versuchsanstalt (Ludwig Michalek); München, Kunstgewerbeschule, 1917. – 1921. Prva pojedinačna izložba u Splitu: Knjižara Vinka Jurića (Šubića ulica), 19. prosinca 1922. (otvorenje). Österreichisches Künstlerlexicon (III., Wien, 1977.) spominje njezinu prvu izložbu u Stockholmu, godine 1924., a tu godinu naglašava i kao početak njezinih putovanja u skoro sve europske zemlje. Ivan Delalle u prikazu splitske izložbe (tiskano 20. prosinca 1922.) spo-

minje slikaričin boravak u Dalmaciji u listopadu i studenom 1922. Valja dodati i podatak na drvorezu trogirskoga gradskoga trga, što ga je ona posvetila Mihovilu Abramiću, a uz potpis je dopisala godinu 1921., jer to potvrđuje njezin boravak u Dalmaciji već te godine. Crkva svetoga Nikole na Marjanu u Splitu, oko 1921., drvorez, papir, v. 21,5 cm, š. 16,5 cm (ploča: v. 196 mm, š. 158 mm); lijevo, dolje, kut: Split, Crkvice sv. Nikole na Marjanu, desno, dolje, kut: Bormann (520:SLT;1107). Iako skromna izložba u knjižari, imala je odjeka u javnosti, pa je Ivo Tartaglia kupio ovaj drvorez na toj izložbi. Drugi primjerak istoga drvoreza kupila je Općina i on je od godine 1931. u Galeriji umjetnina (520:SLT;940). Ivo Tartaglia je sliku izložio u svojoj kućnoj radnoj sobi (broj 121, vrijednost 200 dinara), ali ona nije ubrojena u popis slika predanih u Vilu, iako je to nesumnjivo učinjeno.¹ Sliku Crkva svetoga Nikole na Marjanu u Splitu (broj sadašnjega moga popisa 6.2.; dalje pišem samo: broj/brojevi) izložio sam u splitskoj Galeriji umjetnina,² pa je ona tako bila prva izložena slika Emme Bormann na nekoj splitskoj izložbi poslije 20. prosinca 1922. Moja su me sadašnja proučavanja uvjerila u netočnost vremenske odrednice otvorenja izložbe, 19. prosinca 1922., jer je ona otvorena u srijedu, 20. prosinca 1922., te u netočnost vremenske odrednice opisanoga drvoreza: »oko 1921.«, jer je on naslikan u razdoblju od prvih dana listopada do konca prve polovine prosinca 1922. Rečenica: »uz potpis je dopisala godinu 1921., jer to potvrđuje njezin boravak u Dalmaciji već te godine« više ne vrijedi, jer ništa ne potvrđuje izvornost upisane godine 1921. U mojem popisu slika izloženih na izložbi Grafike iz prve polovine XX. stoljeća u Galeriji umjetnina, uz drvoreze Krstionica i Sveti Nikola na Marjanu, napisao sam godinu 1922. kao vremensku odrednicu,³ ali to nisam ponovio i u onom radu tiskanom godine 2000., jer je on bio napisan prije godine 1997.

Slikarica je bila samo spomenuta prije i poslije toga mog rada, ali oba puta pogrešno. Miloš Grubišić Demerov opisuje Solinsku rijeku i mostove na njoj, pa o jednom dijelu Rike piše: »Sada ćemo s preostalom vodom prvog rukavca ispod preostala četiri luka Gospina mosta. Godine 1756. ovaj most je bio drven. A početkom ovoga stoljeća skandinavska slikarica Bormann zatekla ga je od kamena, što je i ucrtala na svojoj grafici,

naznačivši je Jadro – Solin«. ⁴ Uz ovaj je opis tiskana fotografija drvoreza, a o njegovu postojanju pisac je doznao od vlasnika slike Perislava Petrića. Pogrešne su riječi: »početkom ovoga stoljeća«, jer je to godina 1923., i riječi: »skandinavska slikarica«, jer Emma Bormann to nije. Dobro je što je pisac znao, vjerojatno po Petrićevu podatku, da je Bormann slikarica, jer Duško Kečkemet, koji je njezine slike kupio za Muzej grada Splita, to nije znao (kako mi sam reče 1. listopada 2005.). Po onom što sam zaključio proučavajući drvorez, riječi »Jadro – Solin« nije napisala slikarica, ali Petrić i Grubišić Demerov to nisu mogli znati, ako možda netko od njih nije to učinio. Danka Radić je uz fotografiju trogirskoga drvoreza napisala: »Bauman, konzervatorski radovi na Katedrali 1921. (Grafika u MK upravi za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorskom odjelu u Splitu)«. ⁵ Pogrešno je prezime Bauman.

Arsen Duplančić je u svom proučavanju slika u splitskom Arheološkom muzeju napisao: »Mihovil Abramić, Bulićev nasljednik na mjestu ravnatelja Muzeja od 1926. do 1949. (...) bio je prijatelj s (...) Emmom Bormann [bilješka 23a: Bormannova mu je darovala drvorez s prikazom trogirске katedrale koji se danas nalazi u Konzervatorskom odjelu – Split, a koji je signiran i ima posvetu: Trogir – Bormann 1921. | Herrn Dr Michael Abramić mit herzlichen Dank!]«. ⁶

Svoja sam sadašnja proučavanja započeo u svibnju 1999., kad sam vidio slike u vlasništvu Perislava Petrića, a o slikama u Galeriji umjetnina pribavio sam (izrađene fotokopirnim strojem) fotografije Zvonimira Buljevića i svoj popis. Nastavio sam ponovnim razgovorom s Perislavom Petrićem, 19. rujna 2005., kad sam doznao o još jednoj slici u njegovu vlasništvu, a potvrdio ono što mi je već prije pričao. Oko godine 1970., kad je radio u splitskoj Pedagoškoj akademiji, našao je kao nevrijedan papir u otpad bacene četiri slike. Slike su prije toga bile u nekoj radionici te Škole, a bacio ih je slikar Ante Kaštelančić uz obrazloženje kako su to djela nekoga amatera, a vjerojatno je time htio označiti neškolorana slikara. Tri slike je Petrić mogao u potpunosti sačuvati, a ona veće širine, na kojoj je slikana splitska obala, bila je već oštećena bacanjem u otpad, pa je nije mogao sačuvati. Na slikama nije bilo nikakvoga podatka o vlasništvu, ni onom prije Škole, ni

onom u Školi, pa je njihov prvi vlasnik ostao nepoznat. Podatke o slikama u Muzeju grada Splita proučila je Nela Žižić i poslala mi ih je 29. rujna 2005. u svom pismu. Tada još nije bila našla podatak o vremenu i načinu pribavljanja slika, a ja sam slutio da su kupljene iz ostavštine Mihovila Abramića. Ni Duško Kečkemet, kada sam s njim razgovarao 1. listopada 2006., nije znao taj podatak, nego je slutio pribavljanje iz ostavštine Ive Tartaglije ili od splitske Gradske biblioteke. Potom je, istoga dana, Nela Žižić našla u popisnoj knjizi Muzeja podatak uz sliku broj 2011 o kupnji te slike dana 10. listopada 1963. u Dragice Abramić. Taj se podatak mora primijeniti na sve slike u Muzeju, jer nije poznat niti jedan drugi vlasnik koji bi one druge slike imao prije nego ih je Muzej kupio ili primio na dar. Dragica Abramić (1898 – 1980)⁷ je supruga i nasljednica jednoga dijela umjetnina u vlasništvu Mihovila Abramića (Pula, 12. svibnja 1884. – Split, 8. svibnja 1962.). Sada ne mogu provjeriti, je li u Abramićevu vlasništvu bilo još slika Emme Bormann, jer je veoma otežano naći podatke u splitskom Konzervatorskom odjelu, koji ima spise o zaštićenim pokretnim spomenicima kulture nekadašnjega Zavoda za zaštitu spomenika kulture (po mom sjećanju, Abramićevo je vlasništvo bilo tako zaštićeno), a u Galeriji umjetnina, po nekim podacima, nema više rukopisnoga popisa umjetnina u vlasništvu pojedinaca (veći je dio podataka zabilježila Marija Tripković). Podatke o slici u nekadašnjem vlasništvu Ivana Delalle poslao mi je 20. listopada 2005. u pismu iz Zagreba njegov sinovac Ivo, profesor povijesti umjetnosti i konzervator. On je tu sliku bio izložio u Zagrebu, a podatci su o njoj u katalogu s predgovorom Radoslava Tomića.⁸ Sastavljač je popisa izloženih slika očito znao kako je naznačena godina na primjerku u splitskom Konzervatorskom odjelu, jer je napisao: »Emma Borman: Katedrala, 1921, drvorez, 40×60«. Uta Schreck, osamdesetogodišnja kći Emme Bormann, tri puta mi je iz Tokya poslala nove podatke. U pismu od 15. studenoga 2005. naznačila je: »I am sending you herewith some reproductions of wood block prints depicting Croatia«. Na moje pitanje, odgovorila mi je u pismu od 15. prosinca 2005.: »non of the Croatian pictures are in any museum (as far as I know)«. Potom mi je 20. prosinca 2005. poslala nekoliko fotografija svoje majke, izrađenih fotokopirnim strojem, na

isti način kao i sve slike što ih je poslala uz prvo pismo. Sabiranje podataka sačuvanih u splitskom Arheološkom muzeju trajalo je kroz sve ovo vrijeme uz pomoć njihova najboljeg proučavatelja Arsena Duplančića.

ROD EMME BORMANN

Za potpunije razumijevanje putovanja Emme Borman u Split nastojao sam proučiti podatke o njezinoj obitelji. Mnoge sam provjeravao u brojnim izvorima, a neki su ostali samo na razini elektronički zapisanoga rodoslovlja Bormanna. Eugen Borman, Emmin otac, podrijetlom je iz Vestfalije (Hilchenbach, 6. listopada 1842. – Klosterneuburg, 4. ožujka 1917.). Prva mu je žena Anna Koch, a oženio se godine 1877. u Jeni. Anna je umrla 31. siječnja 1878. Druga mu je žena Auguste Rohrdantz (Mölln, 26. kolovoza 1850. – Klosterneuburg, 3. siječnja 1938.). Oženio se u Lüttau 27. ožujka 1881. Imao je četvero djece, a rođena su u Beču (Döbling). Emma je najstarija, rođena 29. lipnja 1887. Karl je rođen 5. srpnja 1889., Eugenie je rođena 10. kolovoza 1892., a Elisabeth 12. svibnja 1895. Nisam našao podatke o životu Emminih sestara, samo je o Eugenie spomenuto sudjelovanje u gimnastičkoj momčadi zajedno s Emmom. O Emminu se mačevanju sačuvala fotografija iz vremena oko godine 1910., a Ivan Delalle, godine 1922., ubraja u njezin nekadašnji rad i poučavanje gimnastike.

Eugen Bormann je svjetski poznat arheolog, posebno epigrafičar. U splitskom je Arheološkom muzeju ostalo nekoliko uspomena na njega. Bečko je Sveučilište dana 31. listopada 1912. u svojoj svečanoj dvorani (Festsäle der Universität in Wien) predalo Bormannu povelju u čast njegove sedamdesete obljetnice. Povelja počinje riječima »Verehrtester Herr Hofrat«, a ima nadnevak: »Wien, am 6. Oktober 1912«. Prvi potpisnik je Ivan Drugi od Liechtensteina,⁹ a od arheologa nastanjenih u hrvatskom govornom prostoru potpisani su: Mihovil Abramić u Puli, Frane Bulić u Splitu, Luka Jelić u Zadru, Anton Gnirs u Puli, Viktor Hoffiller u Zagrebu i Carl Patsch u Sarajevu. Odbor za proslavu ove obljetnice dao je 16. prosinca 1912. izvješće o svom radu u kojem je podatak o prikupljenih i potrošenih 4707,55 kruna. Izvješće su potpisali: Emil Reisch, Salomon Frankfurter,

Edmund Hauler i Josef Wilhelm Kubitschek. Slavljениk je primio na dar svoj portret što ga je naslikao Ludwig Michalek (Timișoara, 13. travnja 1859. – Wien, 24. rujna 1942.). Slika je naslikana suhom iglom, a jedan je nepotpisani tiskani otisak sačuvan u Muzeju. Nisam dalje proučavao tko je i kada dobio ovaj primjerak i tiskanu povelju s izvješćem. Bormann je 5. prosinca 1912. odlikovan odlikovanjem »Doppelt große goldene Salvator-Medaille«. Poslije Bormanove smrti napisana su dva njegova životopisa i poslana u posebnim otiscima Muzeju. Pisci su članovi odbora za proslavu Bormannove obljetnice: Salomon Frankfurter¹⁰ i Josef Wilhelm Kubitschek.¹¹ Vijest je o Bormannovoj smrti tiskana u muzejskom časopisu,¹² s nadnevkom: »Split, koncem decembra 1922.«.

Proučavanja obitelji Eugena Bormana pokazala su mi važnost dviju činjenica koje u našoj svagdašnjici najčešće zaboravljamo ili nedovoljno vrednujemo i spram njih smo odveć nemarni. Najprije je to počast nekom zaslužnom sugrađaninu iz nedavne prošlosti, a potom je usporedba o poginulima u Prvom svjetskom ratu. Dana 24. lipnja 1928. otkrivena je na vanjskom zidu Gimnazije u Klosterneuburgu, utemeljene godine 1902., mramorna ploča s portretom Eugena Bormana u brončanom reljefu i natpisom: Dr. Eugen Bormann | 1842 – 1917 | Ihm und seinen Schülern | lebte das römische Altertum | Klosterneuburger Urania. Gimnazija je u Buchberggasse broj 31, a Bormann je živio u toj ulici na broju 41. Južno od Gimnazije danas postoji Eugen-Bormann-Gasse, ne znam od koje godine, a od godine 1932. postoji u bečkom okrugu Donaustadt također Eugen-Bormann-Gasse.

Mladi je Karl Bormann poginuo u ratu. Mjesto je njegove pogibije grad Krupanj, u Srbiji, a dan je 16. rujna 1914. Prvi je svjetski rat započeo ultimatumom Austro-Ugarske Carevine Kraljevini Srbiji, predanim u Beogradu u četvrtak, 23. srpnja 1914., u 18 sati (10. srpnja, po julijanskom kalendaru u Srbiji), koji je morao biti prihvaćen do subote, 25. (12.) srpnja 1914., u 18 sati. Kraljevina Srbija je toga dana odbacila ultimatum, te je austrougarska vojska bila stavljena u djelomičnu pripravnost. Austro-Ugarska je objavila rat Srbiji u utorak, 28. (15.) srpnja 1914. Prvi poginuli Splitskičanin bio je poručnik Olivijer plemeniti Tartaglia, sin Jeronimov, u

dvadeset i prvoj godini, poginuo 26. kolovoza u Ukrajini (mjesto Krasne).¹³ Prvi ranjenici došli su u Split 8. rujna s ratišta u Srbiji: dvojica su ranjena u Priboju, a dvojica iz Dvadeset i druge regimente u Šapcu.¹⁴ Borbe na rijeci Drini počele su 8. rujna 1914., izravni je prodor nastavljen od 14. do 16. rujna, a bočni prodor združenog korpusa od 16. do 20. rujna. Borbe su u prostoru oko Krupnja trajale do 22. rujna. Glavni je austrougarski zapovjednik Oskar Potiorek (Bleiburg, 20. studenoga 1853. – Klagenfurt, 17. prosinca 1931.), zapovjednik austrougarskog združenoga korpusa je Alfred Krauss (Zadar, 26. travnja 1862. – Bad Goisern, 29. kolovoza 1938.), a glavni zapovjednik srpske vojske je Radomir Putnik (Kragujevac, 24. siječnja 1847. – Nice, 17. svibnja 1917.). U Splitu su vijesti s toga ratišta novine tiskale po službenim izvješćima (Kriegs Bureau). Prva vijest je o ranjavanju kraljevića Đorđa Karađorđevića (Cetinje, 26. kolovoza 1887. – Beograd, 17. listopada 1972.; abdicirao 27. ožujka 1909.).¹⁵ Druga vijest je o završetku borbe za Krupanj.¹⁶ Zadnja je vijest o završetku borbe.¹⁷ U službenom austrougarskom djelu o ratu,¹⁸ nisam mogao provjeriti podatke o tim borbama i, možda, o poginulima i ranjenima u borbama od 16. do 22. rujna, a posebno na mjestu Mačkov Kamen (visina 923 metra, planina Jagodnja, najbliži grad je Krupanj), pa prenosim što sam našao u jednom srpskom djelu.¹⁹ Od 16. do 22. rujna bilo je 115 mrtvih srpskih časnika i 176 ranjenih, a oko 15.000 vojnika nije više moglo sudjelovati u borbama. Austrougarska je vojska imala 16.000 vojnika koji više nisu mogli sudjelovati u borbama. Samo dana 22. rujna poginulo je 1.200 austrougarskih i 800 srpskih vojnika. U čast poginulima, u Krupnju je 22. rujna 1920. blagoslovljen temeljni kamen crkve svetog Vaznesenja Gospodnjeg, koja ima kosturnicu poginulih. Građevina je godine 1928. dovršena do krova, a unutrašnjost je uređivana do godine 1932. U kolovozu 1931. prenesene su kosti u kosturnicu. Godine 1929. sagrađen je na Mačkovom Kamenu spomenik s kosturnicom.²⁰

Prikupljanje ovih podataka potaknulo me je na usporedbu s ratom u Hrvatskoj. To je rat kojeg ni jedna zaraćena strana nije nikada objavila.²¹ Odabrao sam borbu koja ima hrvatsko ime Oluja, jer ona sličići svim svjetskim borbama što su bile vođene po zakonitostima vojnoga umijeća. Takva

po svojim odlikama, ona je u tom ratu bila najobimnija, prva i posljednja. Trajala je od 4. kolovoza 1995., u 5 sati, do 7. kolovoza 1995., u 18 sati.²² Prikupljeni podaci potvrđuju 118 poginulih i 620 ranjenih branitelja do 7. kolovoza 1995. (podatak Ministarstva obrane, toga dana), a 174 poginula i 1430 ranjenih do 11. kolovoza 1995. (podatak Ministarstva zdravstva, toga dana). Godine 2005. objavljen je ukupan broj: 196 poginulih, 572 teže ranjena i 528 lakše ranjenih. Po podacima Hrvatske vojske od 21. kolovoza 1995., pronađeno je i pokopano 560 poginulih vojnika Srpske vojske Krajine. U ovom broju nisu i poginuli nevojnici,²³ kojih je u Prvom svjetskom ratu bilo veoma malo u promatranom prostoru, jer su borbe bile izvan gradova, a narod je umirao od gladi i iscrpljenosti u ratu i poslije rata.

Završavam ovo poglavlje o rodu Emme Bormann podacima o njezinoj obitelji. Ona i njezin muž Eugen Milch (Wien, 17. veljače 1889. – Hongkong, 20. ožujka 1958.), liječnik i umjetnik, vjenčani su u Klosterneuburgu 15. rujna 1924. Emmina prva kći Uta rođena je u Beču 1. listopada 1925. Ona i njezin muž Gerhard Schreck (Tokyo, 2. lipnja 1925.) vjenčani su u Berlinu godine 1951. Emmina druga kći Jorum rođena je u Beču 21. prosinca 1929., a muž joj je Donald Johns (Chicago, 9. lipnja 1925.). Kalifornijski grad Riverside bio je Emmino posljednje boravište, a umrla je 28. prosinca 1974.

ŽIVOTOPIS EMME BORMANN DO PUTOVANJA U SPLIT

U nedostatku potpunoga životopisa, koji možda i ne postoji ili je, možda, na japanskom, sastavio sam ovaj nepotpuni pregled podataka iz više izvora. Najpotpuniji je u povijesnoumjetničkoj ocjeni njezinih djela što ju je napisao Arpad Weixlgärtner (Wien, 6. travnja 1872. – Göteborg, 2. veljače 1961.). On je urednik bečkoga časopisa Die Graphischen Künste.²⁴ Nisam mogao proučiti drugi izvor, možda slične vrijednosti, u londonskom časopisu The Studio.²⁵ Dva su izvora u leksikografskim djelima,²⁶ a jedno leksikografsko djelo, koje mi je bilo poznato kad sam prvi put proučavao njezin životopis, sada mi nije bilo dostupno, ali vjerujem, po sjećanju, da u njemu nema podataka važnih za ovo razdoblje.²⁷

U Beču studira germanistiku i prapovijest, diplomira 1917. Godine 1913. odlučuje slikati grafike, najprije bakropisom. Na to utječu Ludwig Michalek, koji je nedugo prije toga slikao portret njezina oca, i Oskar Laske (Černivci, 8. siječnja 1874. – Wien, 30. studenoga 1951.). Te godine, kao studentica bečkoga Sveučilišta, putuje u Tunis, i radi u bečkom Graphische Lehr- und Versuchsanstalt,²⁸ kao Michalekova učenica, grafike u kamenu i bakru. Poslije bratove smrti, a on je bio njezin prijatelj i vođa (kako piše Arpad Weixlgärtner), nastoji se oporaviti njegovanjem bolesnika i podučavanjem gimnastike. U doba studija slika grafike u dubokom tisku i struganjem. Priprema doktorsku radnju o neolitiku u Donjoj Austriji. Mentor je njezin vršnjak Oswald Menghin (Merano, 19. travnja 1888. – Buenos Aires, 29. studenoga 1973.), koji je 10. srpnja 1917., poslije smrti Moriza Hoernes, počeo voditi sveučilišni Institut für Ur- und Frühgeschichte.²⁹ Emma tu radnju brani nedugo poslije očeve smrti. Od 1917. do 1920. je u Münchenu. Pohađa jedno polugodišta Kunstgewerbeschule³⁰ i radi kao učiteljica grafike u Münchner Lehrwerkstätten. Godine 1918. počinje slikati drvoreze. Ljeti 1918. u Eggenburgu izrađuje za Krahuletz Museum popis zbirke nalaza iz kamenoga doba.³¹ Godine 1919. slika bečke predjele, a ljeti 1920. putuje i slika: Ulm, Günzburg, Heidelberg, Frankfurt, Aschaffenburg, Würzburg, Gelnhausen, Wimpffen, Salzburg. U listopadu slika: Groningen, Den Haag, Rotterdam, Leiden, Delft. U godini 1920. slika i u Klosterneuburgu i Beču. Godine 1920. nakladnik Gesellschaft für Vervielfältigende Kunst tiska sliku Petersbergl u Münchenu. Zimi 1921. nastaje zbirka Skibuch, koju nakladnik Gesellschaft für Vervielfältigende Kunst tiska u srpnju 1922. Ovo je zadnji podatak u radu Arpada Weixlgärtnera.³² U životopisu što ga je vjerojatno sastavio Hans Vollmer,³³ putovanje u Nizozemsku uvršteno je uz godinu 1922., što je očita pogreška, jer je Arpad Weixlgärtner suvremenik. Nisam prikupljao podatke o njezinu životopisu poslije boravka u Splitu, koji je vjerojatno završio 15. travnja 1923. Hans Vollmer ima o godinama do 1932. ove podatke: »1924 in England, Dalmatien, Rom, Schweden (Verheiratung mit dem österreichisches Arzt Dr. Eugen Milch).³⁴ 1929 in Dalmatien, Konstantinopel. 1931 in Paris, 1932 in Prag.«³⁵ U životopisu što ga je sastavio Georg Wacha nema ovih

podataka, ali je naglašen jedan iz godine 1921.: »Rückkehr nach Klosterneuburg«, a vjenčanje je uz godinu 1925. s naznakom o Eugenu Milchu kao liječniku i slikaru. Za godine poslije 1925. ima podatke: »Ab 1926 Zeichen-Dozent der Universität Wien, 1940 beurlaubt. Lebte 1941 – 1950 in China, dann in Hongkong, ab 1958 in Japan, zuletzt in Kalifornien«. ³⁶ O slikaričinu članstvu u udrugama likovnih umjetnika postoji podatak samo u životopisu što ga je sastavio Georg Wacha: »1922 Mitgliedschaft des Klosterneuburger Künstlerbundes, an dessen Ausstellungs Bormann sich bis 1968 beteiligte«. ³⁷

EMMA BORMANN U SPLITU

Najveća zagonetka boravka Emme Bormann u Splitu i njezina putovanja od Dubrovnika do Pazina je godina 1921., upisana u nastavku njezina potpisa Bormann na desnoj strani ruba papira njezine slike trogirске stolne crkve (broj 9.2.). Želeći razjasniti tu činjenicu, koja me je svojedobno navela na pogrešno vremensko određenje njezine slike crkve svetoga Nikole na splitskom Marjanu (broj 6.2.), sada sam u Arheološkom muzeju prelistao popis spisa, popis posjetitelja Solina i popis posjetitelja Muzeja u godinama 1921. i 1922. i našao potvrde njezina boravka samo u godinama 1922. i 1923. Ne želeći se opterećivati leksikografskim navodima o njezinim putovanjima u Dalmaciju u godinama 1924. i 1929., sličan postupak nisam u Muzeju ponovio i za te godine. Suvremenici njezinih putovanja u godini 1921., Arpad Weixlgärtner i Ivan Delalle, ne spominju tu godinu. Weixlgärtner je o tom putovanju morao nešto znati, jer on opisuje njezin rad u godinama 1920. i 1921. Delalle je također morao nešto znati, jer on veoma savjesno prati sve umjetničke događaje u Trogiru, a u svom opisu izložbe u godini 1922. nije napisao niti jednu drugu riječ o Trogiru osim najave slikaričina rada u tom gradu poslije te izložbe, što bi značilo od siječnja 1923. Zapis godine 1921. na onoj slici, koja je bila dar Mihovilu Abramiću, mogao je nastati od samoga Abramića, a možda i od Cvita Fiskovića koji je sliku kupio (ili dobio na dar). ³⁸ Do sada nisam vidio niti jedan potpis na slici Emme Bormann koji bi imao i godinu u bilo kojem

obliku. Ako je ona sama htjela napisati godinu darovanja slike, vjerojatnije bi je dopisala uz riječi darovanja, a ne uz potpis.

Stoga prihvaćam njezin prvi boravak u Splitu i Dalmaciji u godini 1922. i potvrđujem ga prijepisom dvaju spisa Muzeja (svoje sam tumačenje rukopisa naznačio kurzivom u zagradama).

[pisano strojem]

Broj 270/M/22

Split, dne 26 rujna 1922

Legitimacija gosp. Dr. Emme Bormann

Upraviteljstvu Državne Policije

Split

Potpisano Ravnateljstvo moli Tu Upravu, da bi izvolila izdati dozvolu za putovanje u našu kraljevinu i za dolazak u Split gospodjici Dr. Emma Bormann.

Gospodjica Dr. E. Bormann, kći je i za povjest naših krajeva zaslužnog pokoj. prof. E. Bormanna u Beču; ona je danas već na glasu umjetnica /u grafici/ te bi željela proputovati Dalmaciju u svrhu, da izradi nekoliko slika naših gradova i naših spomenika; snimila bi takodjer neke umjetnine u našem Muzeju.

Ona je rodjena u Beču 29. VI-1887, sada stanuje u Klosteneuburgu³⁹ kod Beča, Buchberggasse 41.

Pošto je potpisanomu dobro poznata i obzirom na gore navedenu svrhu, Ravnateljstvo Muzeja moli, da se njoj izda zatražena dozvola.

Od Ravnateljstva Arheološkoga Muzeja.

[potpis] Dr M. Abramić

[rukopisom tajnika Humberta Marjanovića] prep. 26/9-1922

[potpis] Humbert Marjanović

*

[rukopis Frane Bulića]

Br 107/M/1923

Državn *[precrtano]* Kr. Policijskoj Direkciji

Split

Pošto gospojici Doktorici Emma Bormann iz Klosterneuburga pokraj Beča danas ističe rok za boravljenje u našoj pokrajini, potpisano Ravnateljstvo, obzirom na njezin umjetnički rad o našim spomenicima, moli da joj se rok boravljenja produži do 15 nastajnoga aprila.

Od Ravnat. Arheol. Muzeja

Split 25/III 1923

Bulić

[rukopisom tajnika Humberta Marjanovića] prepisano i poslano

U zbirci potpisa i zapisa posjetitelja Muzeja (Album Visitorum C. R. Musei Achaelogici Salonitani Spalatini, V), između 3. listopada 1922. i 7. listopada 1922., je potpis Dr Emma Bormann

U zbirci potpisa i zapisa posjetitelja Solina (Album Nominum Monumenta Salonitana Perlustrantium, IX), koja je sustavno prikupljena u muzejskom Tuskulumu, našao sam tri potpisa i nadnevak 8. listopada 1922., napisan desno od gornjega potpisa, a uz donja dva ponovljen po jednim navodnikom. Prijepis potpisa: Dr Emma Bormann Wien 8. X. 1922 | Grgur Topić prof. | Prof. Ante Grgin. Grgur Topić je gimnazijski profesor u Splitu (Velika Državna Realka), poučava hrvatski i njemački, radi vjerojatno od 12. ožujka 1915., a godine 1925. stanuje u Vojnovičevoj ulici broj 3 i još mu je živ otac Ilija.⁴⁰ Antun Grgin (Kaštel Novi, 29. srpnja 1888. – Split, 7. listopada 1935.) bio je učenik Eugena Bormanna, od jeseni 1912. do zime 1916. – 1917. Od lipnja 1920. je gimnazijski profesor latinskoga i grčkoga, od 1. ožujka 1923. je kustos u Arheološkom muzeju,⁴¹ a godine 1925. stanuje u Sinjskoj ulici broj 15.

Emma Bormann nije smjela doći u Split prije 26. rujna 1922. U Muzej je došla između 3. i 7. listopada, a u Solin 8. listopada 1922. Boravak u

Dalmaciji bio joj je dopušten do 25. ožujka 1923., a ona je s nekoga razloga željela ili morala svoj odlazak odgoditi, pa je toga dana Muzej zamolio dopuštenje boravka do 15. travnja 1923., a takvo je dopuštenje najvjerojatnije i prihvaćeno.

IVAN DELALLE O IZLOŽBI U SPLITU

Od splitskih novina koje su obavještavale o svagdašnjim događajima, niti jedne: Narod (Jugoslavenski Narod), koje izlaze jedan put u tjednu, Jadran, koje izlaze dva puta u tjednu, i Novo Doba, koje izlaze svaki dan, nisu zabilježile vijest o boravku Emme Bormann i o izložbi njezinih slika u Splitu. Samo Novo Doba (urednik Vinko Kisić, peto godište izlaženja) tiska razmišljanja i zaključke o toj izložbi, a napisao ih je ugledni svećenik, pisac, putopisac, ljubitelj književnosti i likovnih umjetnosti te nadareni crtač Ivan Delalle (Trogir, 13. studenoga 1892. – Trogir, 1. veljače 1962.). To je bilo u broju 289., u srijedu, 20. prosinca 1922., na donjem dijelu druge (tri stupca) i treće stranice (dva stupca). Taj dio lista nosi naslov Podlistak. Ovdje sam doslovno prepisao ono što je Delalle napisao o slikarici i izložbi, a izostavio sam ono što je napisao o povijesti drvoreza. U bilješkama sam dodao svoja tumačenja, jer je tako najlakše pratiti Delalline riječi i njihov doprinos boljem poznavanju Emme Bormann i njezina slikanja.

UMJETNOST BIJELOGA I CRNOGA

Drvorezi gdjice dr. Emme Bormann

Jutros⁴² iza stakala knjižare Jurić⁴³ vidjeli smo izložene originalne drvoreze Emme Bormann, bečke umjetnice, doktorice prehistoričke znanosti, bivše glumice i učiteljice gimnastike.

G.djica Emma je kći pk. Bormanna, profesora arheologije i epigrafije na universi u Beču, vrlo dobro poznatog u našim profesorskim krugovima. Dijete bečke »bohème«, posvetila je svoju mladost isključivo i samo umjetnosti. Naslijedivši od oca skromnost života i istinsko shvaćanje, da su užici duha uvijek veći od onih materije, živi čedno i špartanski, zaljubljena u vječnu ljepotu linije na crno-bijelom horizontu umjetnosti.

Bormann je umjetnica svjetskog glasa. Njezino ime i rad citira jedan londonski »The Studio«⁴⁴ i bečki »Graphische Künste«.⁴⁵ Ove revije daju ulaznicu na Parnas. Njihov sud je mjerodavan u svim umjetničkim krugovima. Svoje radove izlagala je u centrima kao što je London, Beč, Muenchen i Amsterdam.⁴⁶ Putovala je mnogo po Engleskoj i po zapadnoj Evropi.

Ove jeseni pohodila je našu Dalmaciju, zemlju uvijek privlačivu za umjetničko srce. Dalmacija u zadnje vrijeme sve više dobiva simpatije od stranih umjetnika, jer je više od ikoje zapadne provincije sačuvala originalni, primitivni karakter, nepokvaren tehničkim duhom zapadne Evrope. G.djica Bormann boravila je u Dalmaciji dva mjeseca: oktobar i novembar.

Evo nam sada pruža produkte svoga rada, svojih osjećaja i svojih razmišljanja. Sve su to lijepi originalni drvorezi, radovi stare umjetničke tehnike nježni i topli.

Xilografija ili drvorezbarstvo jest najstarija tehnika za ilustraciju. Mislimo, breviri i druge knjige iz davnina nose drvoreze, koji se sve više svidjaju, što ih se više promatra. Narod, koji je prvi poznao drvorez jesu Kinezi. Oni su ga upotrebljavali već u X. vijeku. U Evropi se objavio drvorez tek za izuma tiskarstva u XV. vijeku. Najstariji drvorez potječe iz godine 1421., koji prikazuje sv. Kristofora. Drvorez je najprije procvao u njemačkoj – majci tiskovne umjetnosti. *[izostavljeno 18 redaka u drugom stupcu na drugoj stranici]* Umjetnost »bijelo-crna« postane najmodernija, te danas u našim danima slavi triumfe, te ubraja medju svoje pristaše velike majstore Engleske, Amerike, Francuske i Njemačke, a takodjer i Italije. Ova grana umjetnosti ima i u Jugoslaviji majstora i ljubitelja.

Drvorez ima razne manire. Odlika ove tehnike sastoji se u tome, što je ona najprikladnija za najljepši izražaj jakih duševnih impresija. Posjeduje široke, jake i bogate poteze u većoj mjeri nego ulje, akvarel i bakrorez. Karakteristika drvoreza je monumentalnost. Radi toga vidimo, da se s njim služe svi majstori, koji teže za monumentalnošću. Drvorez ljubi toplinu i intimnost. On je lirika umjetnosti. Malo poteza, a puno prostora i svjetla.

Drvorezi Emme Bormann pružaju nam neobičan umjetnički užitak. Uzmimo najprije drvoreze Splita. »*Narodni Trg*« je živa i istinska slika Splita. Iz onih malih i uskih ulica i uličica otvara nam se prostor, pun zraka i života. Na pijaci mnogo svijeta. Sve vrije i kreće se. Intonacija slike je vrlo dobra. Kuće su nekako toplo sjedinjene i vezane, u harmoniji sa životom, koji se oko njih vrti. Upravo na ovoj slici opažamo, kako se sa malo poteza stvara brojni život.

»*Riva*« je isto sugestivna. Mirne ladje pod Dioklecijanovom palačom, gledane očima jedne duše, koja traži luku spasa i sjenu jedne gigantske gradjevine, koja pruža utočište. Bormannova ima jednu osobitu vrlinu u stvaranju svojih slika. Ona znade kadkada sebi konstruirati i nemoguće perspektive. Ono, što voli, želi rezati. Glavni joj je cilj složiti sliku, kako ju je u prvom času intuicije zamislila. Ona se muči u traženju novih, originalnih vidika i nalazi ih.

Najljepši je primjer splitski »*Baptisterij*« (Krstionica sv. Ivana). Slikala ga je sa visine. Uopće Bormannova voli gledati sve sa neke idealnije visine. Nad krstionicom, starom i svetom, hramom mrtvih bogova i novog prepорода, kao nad nekakvim ugaonim kamenom podižu se lijeni, stari krovovi i kampaneli. Koliko je tu gracije i poezije ne da se opisati. To se samo osjeća. Krstionica za umjetnicu nije samo jedan arheološki spomenik ili biser arhitektonskih motiva, ona je živo biće, bijela zaručnica [*treća stranica*] sakrivena među zamazanim kućama. Njezina su vrata širom otvorena. Iza njih u tami razabiremo obred krštenja, tako intimni i veseli čin u kršćanskoj obitelji. Jedan dječak iz daljine začudjeno gleda u otvorena vrata krstionice. I ovdje je intonacija prekrasna. Izražaj monumentalne impresije neobično jak. Još jedan splitski motiv pun je simbolizma »*Crkvice sv. Nikole na Marjanu*«. Umjetnica je u par poteza izrazila sav smisao ove crkvice. Crkvice nije više osamljena svijetu, ali pojedinim dušama vazda. Simbolična slika duhovnog čeznuća, duševne samoće i mirovanja, potrebitog modernom čovjeku. To je »sv. Mikula« popuno njezin. Zar ono trošno, sivo kamenje nije simbol ovog našeg života, koji se troši i propada? Zar onaj čempres nije vidljivi znak tuge i životne tragičnosti? Zar ona svjetlost iza crkvice tako nježno skupljena, nije kontrast crnini čempresa i kamenja. Ta svjetlost je

stilizirana u aureolu: nagradu za borbe i suze na umoru dana, na trnovitim stazama. Ovaj drvorez ima neobičnu toplinu.

Iz južne Dalmacije je drvorez »*Dominikanska crkva u Gružu*«,⁴⁷ na kojem je istaknuta gracioznost onog zvonika lijepih proporcija.

Medju najljepše drvoreze spadaju motivi iz hrvatskog Primorja »*Bakar*«. ⁴⁸ Pogled na Bakar je grandiozan. More i nebo potpuno bijeli. Vide se jake i oštre linije vijugastih brda. Tehnika za one stare bakarske kuće i za ona golicava, rebrasta brda najzgodnija. Bakar je uokviren tako toplo i mirno kao u nekakvom začaranom gnijezdu. Duša našeg Primorja žilava i čakavska, izranjena i razapeta našla je ovdje svoj mir. Izgleda mi ovaj primorski grad upravo jedan dvorez izvadjen iz vrbničkog glagoljačkog misala, koji prikazuje suhi pejzaž Mučenika. Da, tamo naša krv uvijek trpi! Iz Bakra je takodjer slika »*Trg Katarine Zrinjske*«, na kojem se dižu venecijanske lože kao simbolične slike kula i vizije prošlosti.

Bormannova je u ovoj tehnici napravila »*Salzburg*«,⁴⁹ gdje se opaža kneževska nota ovog njemačkog Rima. Iz Beča su dvije radnje »*Trg pred Parlamentom*« i »*Kupalište na Dunavu*«, velike perspektive daljine i prostora te živa kretanja, nemoguća za fotografiranje, jedino zgodno izražena u drvorezu.

Vanrednu umjetničku vrijednost ima drvorez »*Pogled na Ulm sa Muenstera*«. Promislite pogled na grad sa visine od 161 metra. To je pogled sa tornja ulmske katedrale, najvišeg zvonika na cijelom svijetu. Sa njegovih gotičkih prozora, sazidanih u XIV. vijeku vidi se stari njemački grad Ulm, koji leži na plovnim obalama Dunava. Ulm ima strogo germanski karakter. Kuće sa šiljastim krovovima, dimnjaci i mostovi. Utisak slike je taj, da kuće nikada ne svršavaju. Iznova niču i nijesu ograničene na okvir. Glavna misao ove slike je identična pokretnoj misli sredovječnog idealizma. Sve je maleno i siromašno prama visini zvonika. Sa zvonika se najbolje vidi, što vrijedi na zemlji. »Muenster« to je crkva, ona je sve, najljepši i najdivniji spomenik, stan Boga, ostale kuće samo su u toliko velike i lijepe, u koliko su zagrljene uz »muenster«. Sa tornja u Ulmu kuće su igračke iz Nuernberga, s kojima se igraju djeca. Bormannova je shvatila potpuno dušu sredovječnog Ulma, lijepe reminiscencije na Duererove drvoreze »*Porodjenja*«.

G.djica Bormann svratit će se ponovno u naše strane i posvetit će svoje vrijeme Trogiru.⁵⁰ Općeniti utisak svih njezinih drvoreza može se izreći u tri riječi, napisane na grobu jednog holandskog slikara: »Ars, labor, amor«, to jest umjetnost, rad, ljubav. Ivo Delalle.

Već sam u svom prvom proučavanju ove izložbe zapazio, a i naglasio kad sam o tom pisao, kako je pobudila zanimanje javnosti. Ivo Tartaglia (Split, 6. veljače 1880. – Lepoglava, 3. travnja 1949.),⁵¹ prijatelj mnogih likovnih i drugih umjetnika, promicatelj likovne kulture, a od 4. studenoga 1918. načelnik Općinskoga Upraviteljstva, kupio je šest slika. Za sebe je kupio tri (brojevi: 3.1., 5.2. i 6.2.), a za Općinu tri (brojevi: 4.1., 5.1. i 6.1.). Sada su sve slike u splitskoj Galeriji umjetnina. Jednu sliku je imao Ivan Delalle (broj 9.3.), ali nisam našao podatak je li kupljena ili darovana i od koga. Dvanaest slika je imao Mihovil Abramić, jednu je od njih zajamčeno darovala slikarica (broj 9.2.), a jedanaest je vjerojatno darovala slikarica, jer je Abramić bio državni službenik nižega reda (putovao je u razredu nižem od onoga Buličeva), a nije zapamćen kao rastrošan čovjek, nego baš suprotnoga ponašanja. Od njegovih dvanaest slika, jedna je u splitskom Konzervatorskom odjelu (broj 9.2.), vjerojatno prodana, a jedanaest je slika njegova udovica prodala 10. listopada 1963. Muzeju grada Splita (brojevi: 1.1., 3.2, 4.2, 5.3, 5.4, 8.1, 9.1., 10.1, 11.1, 12.1 i 13.1.). Ostaje, do budućih proučavanja, nepoznat podatak o prvom vlasniku slika koje su do oko godine 1970. bile u splitskoj Pedagoškoj akademiji. Četiri je odbačene našao Perislav Petrić, jednu nije mogao sačuvati (broj 3.4.), a tri je sačuvao (brojevi: 4.3., 6.3. i 7.1.). Korisno je zabilježiti podatak o prodaji slike Trogir (broj 20.1.) u dražbovaonici Burgersdyk en Niermans u Leidenu, 24. – 25. svibnja 2005., za 120 eura (početna cijena 90 eura).⁵² Po mojim sadašnjim zaključcima, Emma Bormann je na svom putovanju u Dalmaciju i Istru naslikala osamnaest slika u razdoblju od 7. listopada do 20. prosinca 1922. i četiri slike u razdoblju od početka godine do 15. travnja 1923. Slike iz prvoga razdoblja imaju ovaj ikonografski sadržaj: Dubrovnik (tri), Šipan (jedna), Hvar (jedna), Split (šest), rijeka Krka (jedna), Knin (jedna), Bakar (tri), Pazin (dvije). Slike iz drugoga razdoblja imaju ovaj ikonografski sadržaj: Solin (jedna), Trogir (četiri).⁵³

POPIS SLIKA

U prvom dijelu ovoga popisa, od broja 1. do broja 13., okupljene su slike sačuvane u Splitu i u Trogiru te vjerojatno u Tokyu. Naglašavam vjerojatno, jer od tih slika imam samo primjerke izrađene fotokopirnim strojem, bez podatka o vlasniku i mjestu čuvanja, ali one sigurno nisu u nekom muzeju. Svaku je od ovih slika, osim slike broj 2., u jednom od otisaka fotografirao Đenko Ivanišević (9. i 10. lipnja 2006.) i te su fotografije ovdje tiskane. Uz fotografiju je naznačen samo broj slike. Slika broj 2. je uvrštena u ovaj dio popisa, jer je veoma slična slici broj 1., a nju nije bilo moguće fotografirati jer je vjerojatno u Tokyu. Slike su raspoređene po prostornoj odrednici, počevši od Splita, širega i užega prostora, pa do Trogira, a slike iz Njemačke po rasporedu putovanja u ljetu godine 1920., kako ga je zapisao Arpad Weixlgärtner.

1.1.

Split, listopad – prosinac 1922., drvorez, bojen, papir, visina 26,5 cm, širina 35 cm (ploča: visina 140 mm, širina 218 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Split, desno, dolje, kut: Bormann

Split, Muzej grada Splita, 2011

kupljeno 10. listopada 1963.

prvi vlasnik Mihovil Abramić, prodala Dragica Abramić

1.2.

Split, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, ploča: visina 140 mm, širina 218 mm

Tokyo, Shibuya-ku, Hiroo 3-17-8, Uta Schreck

2.1.

Split, listopad – prosinac 1922., bakropis, papir, visina ploča: visina 360 mm, širina 600 mm

Tokyo, Shibuya-ku, Hiroo 3-17-8, Uta Schreck

3.1.

Stara obala u Splitu, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, visina 50 cm, širina 69,5 cm (ploča: visina 258 mm, širina 557 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Split, Stara Obala, desno, dolje, kut: Bormann

Split, Galerija umjetnina, 520:SLT;941

dar, Ivo Tartaglia, Split

3.2.

Stara obala u Splitu, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, visina 49,5 cm, širina 69 cm (ploča: visina 258 mm, širina 557 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Split, Stara Obala, desno, dolje, kut: Bormann

Split, Muzej grada Splita, 1889

kupljeno 10. listopada 1963.

prvi vlasnik Mihovil Abramić, prodala Dragica Abramić

3.3.

Stara obala u Splitu, listopad – prosinac 1922., drvorez papir, ploča: visina 258 mm, širina 557 mm

Tokyo, Shibuya-ku, Hiroo 3-17-8, Uta Schreck

3.4.

Stara obala u Splitu, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir Split, Pedagoška akademija; slika je postojala do oko godine 1970.; Perislav Petrić, oko godine 1970., našao ju je odbačenu u Pedagoškoj akademiji u Splitu, ali je bila veoma oštećena od bacanja, pa je nije uzeo (podatak 19. rujna 2005.)

4.1.

Krstionica splitske stolne crkve, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, visina 34 cm, širina 18,5 cm (ploča: visina 327 mm, širina 177 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Split, Baptistarium, desno, dolje, kut: Bormann

Split, Galerija umjetnina, 520:SLT;942

dar, Općina Split, 1931 (nije potvrđeno u spisu)

slika spomenuta u djelu:

Eleonora Klein: *Grafike iz prve polovine XX. stoljeća u Galeriji umjetnina*. Split 17. VII. 1997. – 30. IX. 1997. 2. [izložba u Galeriji umjetnina; popis izradio Milan Ivanišević]

4.2.

Krstionica splitske stolne crkve, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, visina 45,9 cm, širina 32,1 cm (ploča: visina 327 mm, širina 177 mm)

Split, Muzej grada Splita, 1923

kupljeno 10. listopada 1963.

prvi vlasnik Mihovil Abramić, prodala Dragica Abramić

4.3.

Krstionica splitske stolne crkve, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, visina 34 cm, širina 18,5 cm (ploča: visina 327 mm, širina 177 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Split, Baptisterij, desno, dolje, kut: Bormann

Split, Kneza Mislava 6, Perislav Petrić; oko godine 1970. našao odbačeno u Pedagoškoj akademiji u Splitu

4.4.

Krstionica splitske stolne crkve, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, ploča: visina 327 mm, širina 177 mm, rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Split, Baptisterium (ostala slova nisu čitljiva, vjerojatno je prije riječi Baptisterium, koja je u zagradama, bila riječ Temple), desno, dolje, kut: Bormann

Tokyo, Shibuya-ku, Hiroo 3-17-8, Uta Schreck

5.1.

Narodni trg u Splitu, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, visina 32 cm, širina 41,5 cm (ploča: visina 305 mm, širina 405 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Split, Narodni Trg, desno, dolje, kut: Bormann

Split, Galerija umjetnina, 520:SLT;943

dar, Općina Split, 1931 (nije potvrđeno u spisu)

5.2.

Narodni trg u Splitu, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, visina 50 cm, širina 70 cm (ploča: visina 305 mm, širina 405 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Split, Narodni Trg, desno, dolje, kut: Bormann

Split, Galerija umjetnina, 520:SLT;944

dar, Ivo Tartaglia, Split

5.3.

Narodni trg u Splitu, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, visina

39,3 cm, širina 49 cm (ploča: visina 305 mm, širina 405 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Split, Narodni Trg, desno, dolje, kut: Bormann

Split, Muzej grada Splita, 2216

kupljeno 10. listopada 1963.

prvi vlasnik Mihovil Abramić, prodala Dragica Abramić

5.4.

Narodni trg u Splitu, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, visina 39,3 cm, širina 49 cm (ploča: visina 305 mm, širina 405 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Split, Narodni Trg, desno, dolje, kut: Bormann

Split, Muzej grada Splita, 1890

kupljeno 10. listopada 1963.

prvi vlasnik Mihovil Abramić, prodala Dragica Abramić

5.5.

Narodni trg u Splitu, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, ploča: visina 305 mm, širina 405 mm

Tokyo, Shibuya-ku, Hiroo 3-17-8, Uta Schreck

slika spomenuta u djelu:

Emma Bormann. Grafička umjetnost. Tokyo 1991. broj 172 (izvornik na japanskom) [otisak]

6.1.

Crkva svetoga Nikole na Marjanu u Splitu, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, visina 21,5 cm, širina 16,5 cm (ploča: visina 196 mm, širina 158 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Marjan. Sv. Nikola

Split, Galerija umjetnina, 520:SLT;940

dar, Općina Split, 1931 (nije potvrđeno u spisu)

slika spomenuta u djelu:

Eleonora Klein: *Grafike iz prve polovine XX. stoljeća u Galeriji umjetnina*. Split 17. VII. 1997. – 30. IX. 1997. 2. [izložba u Galeriji umjetnina; popis izradio Milan Ivanišević]

6.2.

Crkva svetoga Nikole na Marjanu u Splitu, listopad – prosinac 1922.,

drvorez, papir, visina 21,5 cm, širina 16,5 cm (ploča: visina 196 mm, širina 158 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Split, Crkvice sv. Nikole na Marjanu, desno, dolje, kut: Bormann

Split, Galerija umjetnina, 520:SLT;1107

dar, Općina Split, 8. svibnja 1990.

prvi vlasnik Ivo Tartaglia

slika spomenuta u djelu:

Milan Ivanišević: *Umjetnine u splitskoj Vili Dalmaciji*. Kulturna baština, Split 1999. br. 30, 244. [tiskano 2000.]

6.3.

Crkva svetoga Nikole na Marjanu u Splitu, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, visina 21,5 cm, širina 16,5 cm (ploča: visina 196 mm, širina 158 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Split, Crkvice sv. Nikole na Marjanu, desno, dolje, kut: Bormann

Split, Kneza Mislava 6, Perislav Petrić; oko godine 1970. našao odbačeno u Pedagoškoj akademiji u Splitu

6.4.

Crkva svetoga Nikole na Marjanu u Splitu, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, ploča: visina 196 mm, širina 158 mm, rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: St. Nicola Split, desno, dolje, kut: Bormann Tokyo, Shibuya-ku, Hiroo 3-17-8, Uta Schreck

7.1.

Most na Solinskoj rijeci u Solinu (između desne obale i Otoka, pogled sa zapada na istok), vjerojatno siječanj – travanj 1923., drvorez, papir, visina 7,5 cm, širina 14 cm (ploča: visina 58 mm, širina 128 mm), rukopisom slikarice (olovkom): desno, dolje, kut: Bormann; drugim rukopisom (olovkom, vjerojatno je rukopisom slikarice bilo napisano nešto slično): lijevo, dolje, kut: (Jadro – Solin)

Split, Kneza Mislava 6, Perislav Petrić; oko godine 1970. našao odbačeno u Pedagoškoj akademiji u Splitu

slika spomenuta u djelu:

Miloš Grubišić Demerov: *Jadro i mostovi (2)*. Solinska kronika, Solin 15. VI. 1995. 27. [fotografija]

8.1.

Trogir, vjerojatno siječanj – travanj 1923., drvorez, papir, visina 30,4 cm, širina 45,5 cm (ploča: visina 208 mm, širina 360 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Trogir, Dalmatia, desno, dolje, kut: Bormann, drugim rukopisom (olovkom): otraga: Dragoj Lini Split, Muzej grada Splita, 2202
kupljeno 10. listopada 1963.

prvi vlasnik Mihovil Abramić, prodala Dragica Abramić

8.2.

Trogir, vjerojatno siječanj – travanj 1923., drvorez, papir, ploča: visina 208 mm, širina 360 mm
Tokyo, Shibuya-ku, Hiroo 3-17-8, Uta Schreck
slika spomenuta u djelu:

Emma Bormann. Grafička umjetnost. Tokyo 1991. broj 179 (izvornik na japanskom) [otisak]

9.1.

Stolna crkva u Trogiru, vjerojatno siječanj – travanj 1923., drvorez, papir, visina 69,5 cm, širina 48 cm (ploča: visina 582 mm, širina 410 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Catedral Trogir, desno, dolje, kut: Bormann
Split, Muzej grada Splita, 2214
kupljeno 10. listopada 1963.

prvi vlasnik Mihovil Abramić, prodala Dragica Abramić

9.2.

Stolna crkva u Trogiru, vjerojatno siječanj – travanj 1923., drvorez, papir, visina 69,5 cm, širina 48 cm (ploča: visina 582 mm, širina 410 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Trogir | Herrn Dr Michael Abramič mit herzlichen Dank!, desno, dolje, kut: Bormann 1921 (godina možda nije rukopisom slikarice)

Split, Konzervatorski odjel

vjerojatno kupljeno 1963.

prvi vlasnik Mihovil Abramić, vjerojatno prodala Dragica Abramić
slika spomenuta u djelima:

Danka Radić: *Zaštita spomenika u Trogiru tijekom XX. stoljeća*. Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti (Zagreb, 15. – 17. XI. 2001.), Zagreb 2004. 434 [fotografija]; Arsen Duplančić i Radoslav Tomić: *Zbirka slika Arheološkog muzeja u Splitu*. Split 2004. 11, bilješka 23a

9.3.

Stolna crkva u Trogiru, vjerojatno siječanj – travanj 1923., drvorez, papir, visina 69,5 cm, širina 48 cm (ploča: visina 582 mm, širina 410 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Katedrala Trogir, desno, dolje, kut: Bormann

Trogir, Ulica Hrvatskog proljeća 1971. broj 4, Ivo Delalle

prvi vlasnik Ivan Delalle

slika spomenuta u djelu:

Radoslav Tomić: *Trogir iz zagrebačke zbirke Ive Delalle*. Zagreb 28. XI. 1997. – 7. XII. 1997. 2, broj 1 [izložba u Muzejskom galerijskom centru »Klovićevi dvori«, Fortezza; popis]

10.1.

Schmalzturm u Landsbergu na Lechu, ljeto 1920., drvorez, papir, visina 23,7 cm, širina 21,5 cm (ploča: visina 182 mm, širina 176 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Landsberg. Schmalzturm, desno, dolje, kut: Bormann

Split, Muzej grada Splita, 2355

kupljeno 10. listopada 1963.

prvi vlasnik Mihovil Abramić, prodala Dragica Abramić

11.1.

Roseneck u Frankfurtu na Maini, ljeto 1920., drvorez, papir, visina 30,8 cm, širina 43,5 cm (ploča: visina 185 mm, širina 312 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Frankfurt a. Main, Beim Dom, desno, dolje, kut: Bormann; riječi: »Frankfurt a. Main« znače: Frankfurt am Main

Split, Muzej grada Splita, 2356

kupljeno 10. listopada 1963.

prvi vlasnik Mihovil Abramić, prodala Dragica Abramić

12.1.

Elsässerhaus u Bad Wimpfenu, ljeto 1920., drvorez, papir, visina 15

cm, širina 11 cm (ploča: visina 130 mm, širina 100 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Wimpfen a. N. Elsässerhaus, desno, dolje, kut: Orig. Holzschnitt Bormann; riječi: »Wimpfen a. N.« znače: Wimpfen am Neckar

Split, Muzej grada Splita, 2354

kupljeno 10. listopada 1963.

prvi vlasnik Mihovil Abramić, prodala Dragica Abramić

13.1.

Mala željeznička postaja, vjerojatno ljetno 1920., dvorez, papir, visina 32,8 cm, širina 37,5 cm (ploča: visina 165 mm, širina 263 mm), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Das Stationchen, desno, dolje, kut: Orig. Schnitt Bormann

Split, Muzej grada Splita, 2347

kupljeno 10. listopada 1963.

prvi vlasnik Mihovil Abramić, prodala Dragica Abramić

*

U drugom dijelu ovoga popisa, od broja 14. do broja 27., okupljene su slike vjerojatno sačuvane u Tokyu. Naglašavam vjerojatno, jer od tih slika imam samo primjerke izrađene fotokopirnim strojem, bez podatka o vlasniku i mjestu čuvanja, ali one sigurno nisu u nekom muzeju. Te mi je primjerke iz Tokya poslala Uta Schreck, uz svoje pismo od 15. studenoga 2005. U svojem je popisu ona naznačila naslove i mjere nekih slika. Sve sam naslove proučio i sastavio većinu novih. Hvar je prepoznao Đenko Ivanišević kad je fotografirao gradske predjele, a ljetnikovac Bobaljević-Pucić u Kantafigu prepoznala je Nada Grujić, najvrsnija proučavateljica dubrovačkih ljetnikovaca. Slike su raspoređene po mjestu slikanja od juga na sjever.

14.1.

Dubrovnik, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, ploča: visina 300 mm, širina 672 mm

slika spomenuta u djelu:

Emma Bormann. Grafička umjetnost. Tokyo 1991. broj 175 (izvornik na japanskom) [otisak]

15.1.

Crkva svetoga Križa u Dubrovniku, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, ploča: visina 322 mm, širina 230 mm

slika spomenuta u djelu:

Emma Bormann. Grafička umjetnost. Tokyo 1991. broj 177 (izvornik na japanskom) [otisak]

16.1.

Ljetnikovac Bobaljević-Pucić u Kantafigu u Dubrovniku, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, ploča: visina 120 mm, širina 250 mm, rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Dubrovnik, desno, dolje, kut: Bormann

17.1.

Ljetnikovac Stjepović u Suđurđu, listopad – prosinac 1922., drvorez, bojen, papir, ploča: visina 110 mm, širina 140 mm

18.1.

Predio Groda u Hvaru, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir

19.1.

Trogir, vjerojatno siječanj – travanj 1923., bakropis, papir, rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Trogir, desno, dolje, kut: Bormann

20.1.

Trogir, vjerojatno siječanj – travanj 1923., drvorez, bojen, papir, ploča: visina 244 mm, širina 234 mm, rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Trogir, desno, dolje, kut: Bormann

21.1.

Manojlovački slapovi, listopad – prosinac 1922., drvorez, bojen, papir, ploča: visina 400 mm, širina 300 mm, u ploči urezano: lijevo, dolje, kut: E B (oblikovano kao znak), rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Krka, Dalmatia, desno, dolje, kut: Bormann

22.1.

Knin, listopad – prosinac 1922., bakropis, papir, rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Knin Dalmatia, desno, dolje, kut: Bormann

23.1.

Bakar, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, ploča
slika spomenuta u djelu:

Emma Bormann. Grafička umjetnost. Tokyo 1991. broj 157 (izvornik na japanskom) [otisak]

24.1.

Bakar, listopad – prosinac 1922., bakropis, bojen, papir, ploča: visina 110 mm, širina 190 mm, rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Bakar, desno, dolje, kut: Bormann

25.1.

Rimska kuća u Bakru, listopad – prosinac 1922., drvorez, papir, ploča: visina 200 mm, širina 300 mm, rukopisom slikarice (olovkom): lijevo, dolje, kut: Bakar, Haus der Katarina Zrinska, desno, dolje, kut: Bormann

26.1.

Pazinska jama, listopad – prosinac 1922., drvorez, bojen, papir, ploča: visina 310 mm, širina 160 mm

27.1.

Pazin, listopad – prosinac 1922., drvorez, bojen, papir, ploča: visina 140 mm, širina 240 mm

NAPOMENA: Na zahtjev autora članak nije lektoriran.

BILJEŠKE

- ¹ Milan Ivanišević: *Umjetnine u splitskoj Vili Dalmaciji.* Kulturna baština, Split 1999. br. 30, 244. [tiskano 2000.].
- ² Milan Ivanišević: *Slike iz Vile Dalmacija.* Split 23. VIII. 1990. 2. [izložba u Galeriji umjetnina].
- ³ Eleonora Klein: *Grafike iz prve polovine XX. stoljeća u Galeriji umjetnina.* Split 17. VII. 1997. – 30. IX. 1997. 2. [izložba u Galeriji umjetnina].
- ⁴ Miloš Grubišić Demerov: *Jadro i mostovi (2).* Solinska kronika, Solin 15. VI. 1995. 27.
- ⁵ Danka Radić: *Zaštita spomenika u Trogiru tijekom XX. stoljeća.* Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti (Zagreb, 15. – 17. XI. 2001.), Zagreb 2004. 434.
- ⁶ Arsen Duplančić i Radoslav Tomić: *Zbirka slika Arheološkog muzeja u Splitu.* Split 2004. 11.
- ⁷ Arsen Duplančić, o.c. 11, bilješka 26.

- ⁸ Radoslav Tomić: *Trogir iz zagrebačke zbirke Ive Delalle*. Zagreb, 28. XI. 1997. – 7. XII. 1997. 2, broj 1. [izložba u Muzejskom galerijskom centru »Klovićevi dvori«, Fortezza]
- ⁹ Johann (Lednice, 5. listopada 1840. – Feldsberg, 11. veljače 1929.), dvanaesti knez Kneževine Liechtenstein od 1858., bio je dobrotvor Sveučilišta u Beču.
- ¹⁰ Salomon Frankfurter: *Eugen Bormann*. Mitteilungen der k. k. Geographischen Gesellschaft in Wien, Wien 1917. br. 60, 411 – 413. (posebni otisak 1 – 8.).
- ¹¹ Josef Wilhelm Kubitschek: *Eugen Bormann gestorben am 4. März 1917*. Almanach der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Wien LXVII/1917. 454 – 466. (posebni otisak 1 – 14). Frane Bulić je zapisao nadnevak kad je posebni otisak primio: 22. srpnja 1918.
- ¹² Ravnateljstvo Arheološkog Muzeja: *Eugen Bormann*. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split XLV/1922. 183. [tiskano 24. svibnja 1923.].
- ¹³ *Prvi poginuli*. Naše Jedinstvo, Split 16. IX. 1914. 2. (Gradski vjesnik).
- ¹⁴ *Ranjenici*. Naše Jedinstvo, Split 9. IX. 1914. 2. (Gradski vjesnik): »Jučer prispjeli su parobrodom 'Skodra' prva četiri ranjenika sa bojišta preko Rijeke«.
- ¹⁵ *Princ Gjorgje ranjen*. Naše Jedinstvo, Split 22. IX. 1914. 1.: »Niš, 22. rujna (Kriegs Bureau)«.
- ¹⁶ *Borbe sa Srbima*. Naše Jedinstvo, Split 24. IX. 1914. 1.: »Beč (Kriegs Bureau), 24. rujna, Zvanično. Svi visovi zapadno od Krupnja oko kojih se je više dana vodila žestoka borba, nalaze se u našoj vlasti. Otpor Srba ovdje je razbijen«.
- ¹⁷ *Srpsko-crnogorska ofensiva*. Naše Jedinstvo, Split 30. IX. 1914. 1. (Naša vojska u Srbiji. Poraz srpske vojske): »Beč (Kriegs Bureau), 29. rujna.« (potpisan: Potiorek Feldzugmeister).
- ¹⁸ *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914 – 1918, I*. Wien 1929 – 1930. 601 – 625.
- ¹⁹ Aleksandar Đurđev: *Crkve Krupnja*. Krupanj 1997 (elektronički zapis); pisac navodi spomenuto austrougarsko djelo.
- ²⁰ Crkva i spomenik su djela onodobnih veoma uglednih umjetnika: arhitekta Momira Korunovića (1883. – 1969.) i slikara Živorada Nastasijevića (1893. – 1966.).
- ²¹ *Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji*. Narodne novine, Zagreb 10. XII. 2004.; članak 2.: »Domovinski rat je službeno ime obrane neovisnosti, teritorijalne cjelovitosti i suvereniteta Republike Hrvatske od 5. kolovoza 1990. do 30. lipnja 1996.«; članak 3.: »Hrvatski branitelj je dragovoljac i pripadnik Oružanih snaga Republike Hrvatske i naoružanih odreda Narodne zaštite.«. Vrijeme po kojem se računa smrt branitelja je do 31. prosinca 1997. Zakon donesen 30. studenoga 2004., primjena od 1. siječnja 2005.
- ²² Predaju Dvadeset i prvoga kordunskog korpusa potpisali su 8. kolovoza 1995., u 19 sati, u Gornjem Viduševcu (kod Gline) Čedomir Bulat (za srpsku vojsku) i Petar Stipetić (za hrvatsku vojsku). Na manjim dijelovima ratišta borbe su trajale do 11. kolovoza 1995.
- ²³ Po službenim podacima, koji su usuglašeni s Međunarodnim komitetom Crvenoga križa i predani Komisiji Državne zajednice Srbije i Crne Gore, na hrvatskom su popisu 1142 hrvatska državljanina hrvatske i nesrpskih narodnosti, nestala od godine 1991. do 1995., i 935 hrvatskih državljanina srpske narodnosti, nestalih u godini 1995. Republika Hrvatska je dobila popis 440 osoba koje traži druga država. (Miroslava Rožanković: *Skinut veto s vojne arhive u Beogradu*. Vjesnik, Zagreb 3. II. 2006. 2. Događaji. Završeni dvodnevni pregovori o nestalima).

- ²⁴ Časopis izlazi jedan put u mjesecu, od godine 1879., a nakladnik mu je Gesellschaft für Vervielfältigende Kunst.
- ²⁵ U podnaslovu ima podatak: An Illustrated Magazine of Fine & Applied Art. Izlazi svakog petnaestog dana u mjesecu, od travnja 1893., bibliografska mu je oznaka u volumenima, a u godini 1922. još ga službeno vodi Charles Holme (1848. – 1923.), jedan od dvojice prvih nakladnika.
- ²⁶ Hans Vollmer (uredio): Bormann, Emma. Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler des XX. Jahrhunderts, I. Leipzig 1953. 270. Georg Wacha: *Bormann, Emma*. Allgemeines Künstlerlexikon, München i Leipzig 1996. sv. 13., 73.
- ²⁷ Österreichisches Künstlerlexikon, III. Wien, 1977.
- ²⁸ Tu školu, prvenstveno za fotografe, otvorio je 1. ožujka 1888. (u Westbahnstrasse 25) Josef Maria Eder (Krems, 16. ožujka 1855. – Kitzbühel, 18. listopada 1944.). Od godine 1895. Škola ima dio bogate zbirke grafika nastalih radom udruge Gesellschaft für Vervielfältigende Kunst, a potom i sa redovitih izložbi grafika u Wiener Künstlerhaus. Od godine 1897. ima bogatu zbirku plakata. Od godine 1908. Školu su smjele pohađati i žene. Škola i danas postoji.
- ²⁹ Menghin će godine 1931. u bečkoj nakladi Schroll tiskati svjetski poznato djelo Weltgeschichte der Steinzeit.
- ³⁰ Škola utemeljena godine 1868., a 1946. združena s Akademie der bildenden Künste.
- ³¹ Eggenburg je oko pedeset kilometara sjeverozapadno od Klosterneuburga, a Muzej je otvoren godine 1902. na temelju zbirke koju je sakupio geolog Johann Krahuletz (Eggenburg, 3. studenoga 1848. – Eggenburg, 11. prosinca 1928.).
- ³² Arpad Weixlgärtner: *Graphische Arbeiten von Emma Bormann*. Die Graphischen Künste, Wien XLV/1922. 64 – 70.
- ³³ Vollmer, o.c. 270.
- ³⁴ Ovaj sam podatak provjerio u rodoslovlju, pa ga ističem kao točnog.
- ³⁵ Za godine 1932. – 1933. navodi izvor: Der getreue Eckart, prvi dio desetoga godišta i stranice 443 – 449 (na kojima ima fotografija) te drugi dio desetoga godišta i stranice 764 (nasuprot nje je tabla) i 773 – 778 (na kojima ima fotografija). Der getreue Eckart u podnaslovu ima podatak: Halbmonatschrift für das deutsche Haus; izlazi dva puta mjesečno, od godine 1923., a utemeljio ga je nakladnik i knjižar Adolf Luser (1886. – 1941.).
- ³⁶ Wacha, o.c. 73.
- ³⁷ Sudeći po naslovu jedne knjige, ova je udruga utemeljena godine 1908. (Der Künstlerbund in Klosterneuburg im Wandel der Zeit 1908 – 1988).
- ³⁸ Nisam se upustio ni u traženje arhivskih spisa ni u čitanje možebitnih navoda u nekom Fiskovićevu djelu (on je često u svojim bilješkama povezivao i ono što na prvi pogled nije bilo očekivano), a slika je uokvirena, pa nisam mogao provjeriti postoji li kakav zapis na stražnjoj strani papira.
- ³⁹ Pogrešno; točno: Klosterneuburgu.
- ⁴⁰ U tiskanom je školskom Programu podatak da je 28. lipnja 1930. zaposlen ukupno 15 godina, 3 mjeseca i 16 dana. Mjesto stanovanja: Matej Škarica (uredio): *Splitski almanah i adresar za godinu 1925*. Split 1925. 251 (Vojnovićeva ulica je na Dobrom). Druge podatke o njemu nemam.

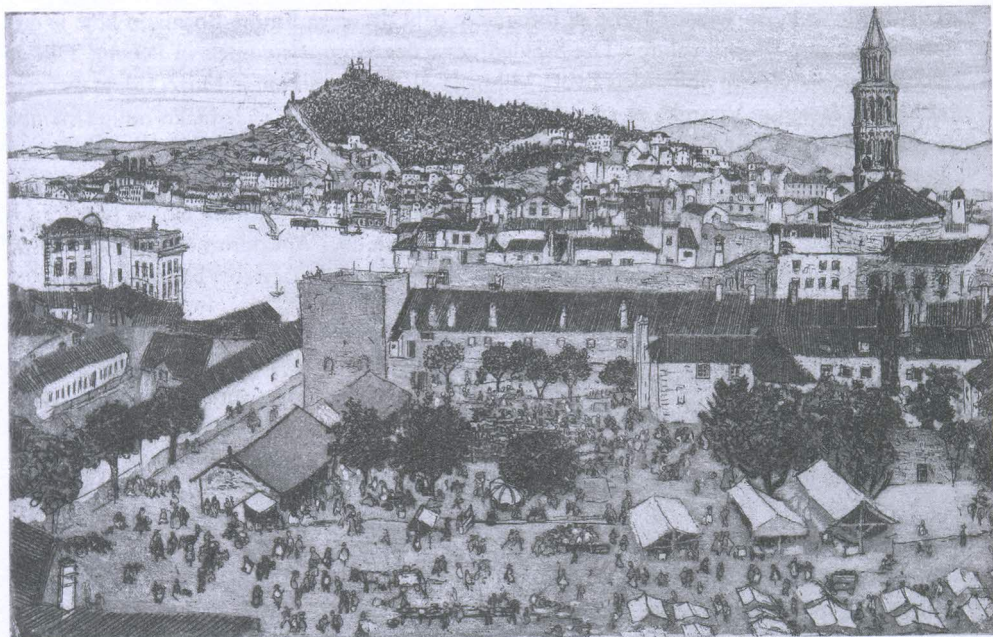
- ⁴¹ Milan Ivanišević: *Antun Grgin*. Kulturna baština, Split 1979, br. 9 – 10, 112 – 116
- ⁴² Ova riječ potvrđuje 20. prosinca 1922. kao prvi dan izlaganja slika. Svojedobno sam taj dan pomaknuo na 19. prosinca, ali me je sadašnje čitanje novina uvjerilo kako su u njima i vijesti o događajima toga dana. Dalalle je vjerojatno znao o toj izložbi i prije otvorenja, jer je on bio blizak Muzeju, pa je već imao pripremljeno ono što je ujutro 20. prosinca dao u tiskaru.
- ⁴³ Vlasnik knjižare Vinko Jurić najprije je otvorio knjižaru na Gospodskom Trgu (poslije Narodnom Trgu). To svjedoči vijest: »Vinko Jurić, otvorit će prvim srpnja na Gospodskom trgu knjižaru, u kojoj će se moći nabaviti svih dobrih knjiga i učeničkih predmeta«. (Dan, Split 26. VI. 1913. 7.). Godine 1925. knjižara nije na Trgu nego u obližnjoj Ulici Šubića, u prizemlju kuće na broju 10, vlasništvo Pavkovića i Ilića (Škarica, o. c. 152).
- ⁴⁴ Nisam provjerio što je tiskano u tom časopisu. Po Vollmerovu bibliografskom podatku to je bilo u 83. volumenu, na stranici 279 i još dvije stranice, uz jednu fotografiju.
- ⁴⁵ Naslov časopisa nije u potpunosti točan, ali je moguća i slagareva pogreška, jer ih ima nekoliko (druge sam popravio).
- ⁴⁶ Niti jedan meni poznati podatak ne potvrđuje izložbe u ovim gradovima, ali u njih nije dobro sumnjati, jer su to možda izložbe slične ovoj splitskoj. Slikarica ih je, možda, nabrojila u razgovoru s Delallom, ali su one poslije zaboravljene i ostale nezabilježene. Arpad Weixlgärtner i Hans Vollmer ne spominju niti jednu izložbu, Georg Wacha nabraja samo izložbe poslije 1953., ne znam što piše u časopisu *The Studio*, a leksikografsko djelo iz godine 1977. spominje njezinu prvu izložbu u Stockholmu, godine 1924. (druge izložbe sada ne mogu provjeriti).
- ⁴⁷ Ovaj podatak potvrđuje putovanje Emme Bormann do Dubrovnika prije 20. prosinca 1922.
- ⁴⁸ Ovaj podatak potvrđuje putovanje Emme Bormann do Istre prije 20. prosinca 1922.
- ⁴⁹ Ovaj podatak potvrđuje kako je slikarica donijela u Split i svoje slike nastale ljeti godine 1920. Neke je od njih, ali niti jednu iz Delallina nabranjanja, darovala Mihovilu Abramiću, bez posvete, i one su godine 1963. prodane Muzeju grada Splita.
- ⁵⁰ Ova me je Delallina tvrdnja, a nije dobro u nju sumnjati, jer je on bio dobro upućen u sve što je usmjereno na Trogir, uvjerila u slikanje svih slika Trogira poslije ove izložbe. Očito, slikarica nije radila u božićnim danima, jer je tim danima i bila namijenjena ova izložba, pa je tako njezin rad u Trogiru, a vjerojatno i u Solinu (jer Delalle ne spominje Solin), mogao trajati od prvih dana siječnja 1923. do konca boravka u Splitu, a on je vjerojatno bio dopušten kako je i zamoljen, do 15. travnja 1923. Delalline riječi: »svratit će se ponovno u naše strane« nisam shvatio kao dokaz slikaričina odlaska iz Splita neposredno prije ili neposredno poslije 20. prosinca 1922., jer pismo Muzeja iz godine 1923. to opovrgava, ako je ona možda i namjeravala otputovati poslije izložbe. Ako ova rečenica nije dokaz slikaričinih trenutačnih namjera, poslije promijenjenih, moguće ju je prihvatiti kao Delallin način pisanja, književan, kao i u mnogim sličnim rečenicama, pa ona ne smije biti nikakav dokaz stvarnosti.
- ⁵¹ Norka Machiedo-Mladinić u svom djelu *Životni put Ive Tartaglie*, tiskanom u Splitu 2001. (Biblioteka znanstvenih djela, 118), nema nadnevak smrti, pa sam ga zamolio i dobio od nje.
- ⁵² Tu su trgovačku kuću utemeljili Pieter Burgersdyk i George Niermans godine 1894.

- ⁵³ U Arheološkom muzeju sačuvane su fotografije triju drvoreza Emme Bormann koje je ona poslala Muzeju uz svoj rukopis *Die Saeulenfuesse des Himmelstempels in Peking*. Tako je počastila sedamdesetu obljetnicu života Mihovila Abramića za koju je Muzej tiskao dva sveska svoga časopisa, *Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku*, jednako obilježivši oba sveska godištima 56., 57, 58. i 59. i godinama 1954., 1955., 1956., i 1957. Prvi svezak, u kojem je djelo Emme Bormann, na stranicama 285 – 288 (tekst) i XL – XLII (fotografije), tiskan je godine 1957. u Zadru. Svesci imaju i posebne naslove: *Zbornik radova posvećenih M. Abramiću / Mélanges Abramić* (na naslovnoj stranici) i *Antidoron Michaeli Abramić septuagenario oblatum a collegis et amicis* (na ovitku što ga je nacrtao Vladimir Kirin).

THE PAINTER EMMA BORMANN IN SPLIT

Summary

Painter Emma Bormann (Vienna, June 29, 1887 – Riverside, California, December 28, 1974) lived in Split from October 1922 until April 1923. She came to the Archaeological Museum between October 3 and 7; went to Solin on October 8 and was probably granted a stay in Split until April 15, 1923. On December 20, 1922 some of her wood cuts made in the summer of 1920 in Germany and during her stay in Split and Dalmatia were displayed in the Vinko Jurić bookshop (in 10 Šubić Street). In the daily newspaper *Novo Doba*, Ivan Delalle wrote a review of the display. Of all the exhibited and painted works, 44 have been preserved: Split: Split City Museum, previously owned by Mihovil Abramić (12); Art Gallery; previously owned by the Split City hall (3), Ivo Tartaglia (3); Conservation Department, previously owned by Mihovil Abramić (1); Parislav Petrić, previously owned by Teachers Training College (3); Tokyo; Uta Schreck (21); Trogir: Ivo Delalle (1). The Archaeological Museum in Split keeps the portrait of her father Eugen Bormann from 1912 (painter Ludwig Michalek) and the diploma awarded on October 6, 1912 with signatures of archaeologists from Split: Mihovil Abramić, Frane Bulić and Luka Jelić. In recent Croatian art, Milan Ivanišević wrote about the painter in 2000.

Split (1.1.)

Stara obala u Splitu (3.2.)

*Krstionica splitske
stolne crkve (4.2.)*

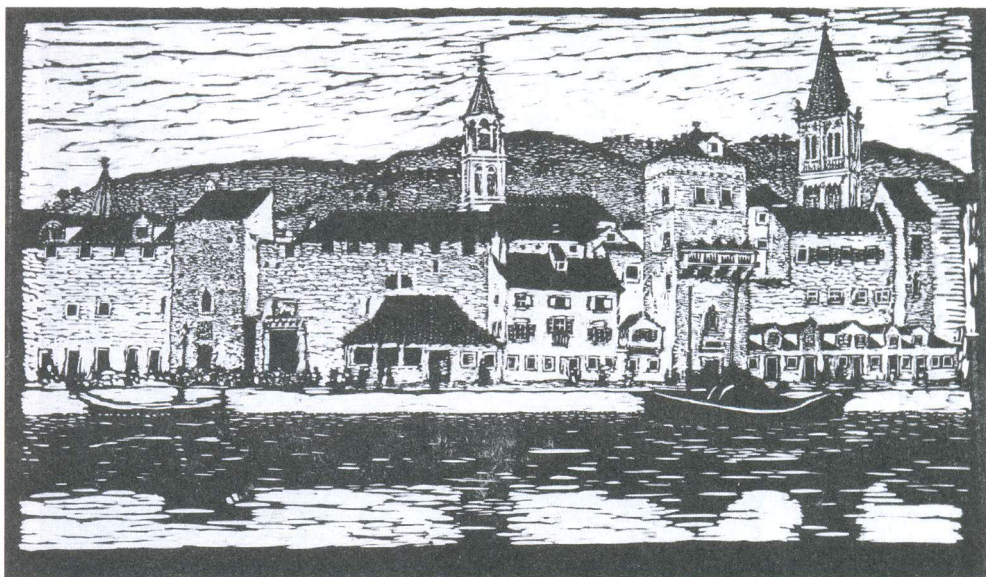
Narodni trg u Splitu (5.4.)

Crkva svetoga Nikole na Marjanu u Splitu (6.3.)

Most na Solinskoj rijeci u Solinu (7.1.)

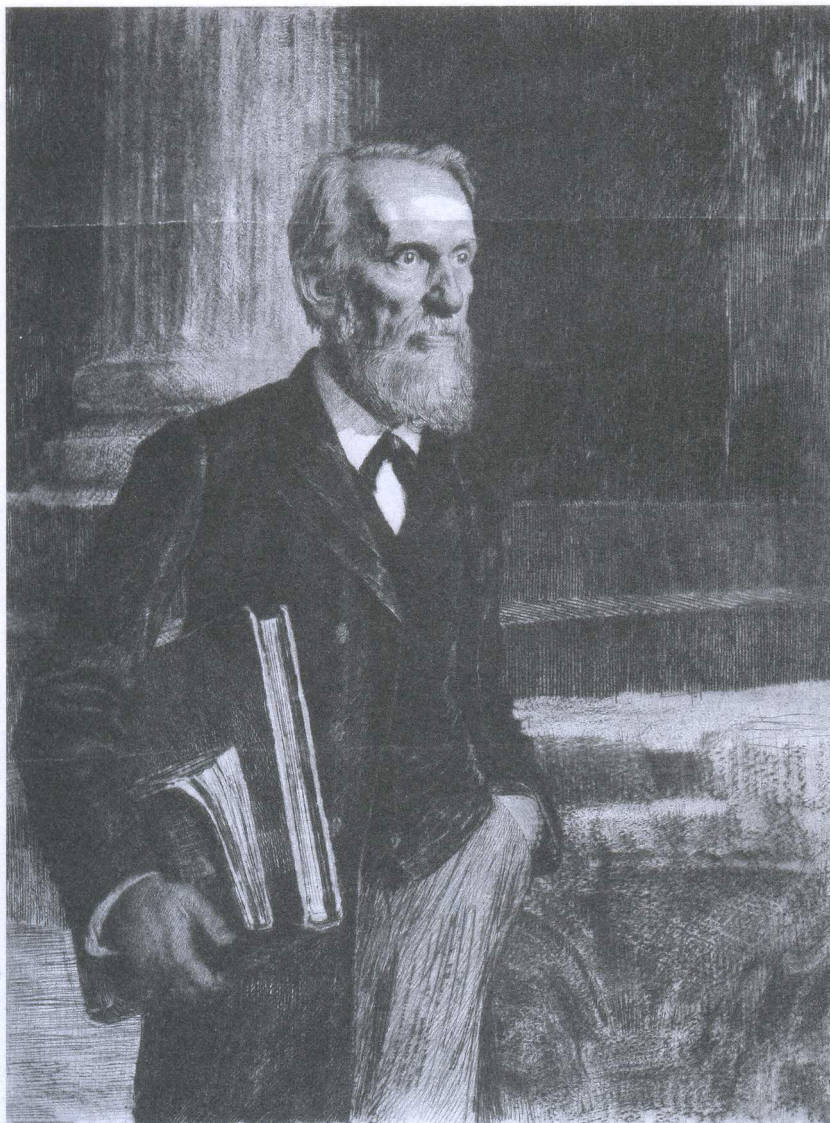
Trogir (8.1.)

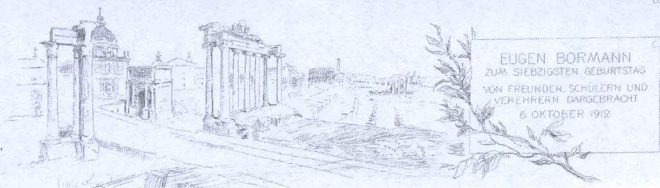
Stolna crkva u Trogiru (9.1.)

Emma Bormann, oko 1910.

LUDWIG RUCHALEK

Eugen Bormann